

Krakow

Et tilfluktssted for polsk kultur

Krakow er byen som ble et symbol på Polen. Riktignok tok Warszawa over som landets hovedstad, men det er gamlebyen Krakow polakkene helst vil ha oss til å se.

ULF ANDENÆS
Krakow

- Krakow var stedet der Polens arv ble tatt vare på, selv i tider da Polen ikke fantes, fastslår Boguslaw Sonik, direktør for byens tusenårsfestival.

«De andre av de fremste byene våre ble rasert under den annen verdenskrig, eller vi mistet dem, eller vi har måttet overta dem etter andre», sier våre polske venner. Et sår punkt for dette folket, så heftig i sin patriotisme, at så mye av deres arv er herjet eller tapt. Derfor blir Krakow desto viktigere for dem, en perle i Sentral-Europa, et overflodighetsornament av bygningskunst og kulturarv fra alle epoker siden tidlig i middelalderen, stadig deres kulturelle hovedstad.

Warszawa ble jevnet med jorden under Hitlers og Stalins Ragnarokk. Ærverdige byer i øst som Lwow og Wilno, dagens Vilnius, måtte polakkerne gi fra seg etter krigen, mens byene i vest som de fikk til vederlag, hadde vært tyske i seks hundre år, og bærer preg av det.

Et mirakel

Bare Krakow blant Polens fremste byer overlevde alt. Som ved et mirakel unnslopp den bombing under den annen verdenskrig, nettopp den by hvor de polske konger var blitt kronet og gravlagt, et midtpunkt for landets åndsliv, for lærdom og vitenskap, for kirken, for kunst og litteratur.

Krakow var også byen hvor polsk kultur fortsatte å blomstre under de mørke årene da landet hadde forsvunnet fra kartet og var delt mellom stormaktene Russland, Tyskland og Østerrike. Krakow hadde fordel av å bli lagt under den østerrikske delen, der keiseren ga polakkerne i sitt rike frihet til å utfolde seg. Byens betydning som tilfluktssted for polsk kultur ble tilsvarende befestet.

Krakow er også Pavens by, hvor Karol Wojtyla virket som biskop og kardinal inntil han ble overhode i Vatikanet.

To gamlebyer

Krakow har ikke bare en, men to gamlebyer fra middelalderen, den ene polsk og katolsk, den andre jødisk. Innenfor de historiske volier opplever vi det Krakow som var landets hovedstad frem til 1600-tallet, med slot og praktbygninger, og med Jagello-universitetet, et av Europas eldste.

Byens midtpunkt og hjerte er den store markedsplassen, med et myldrende folkeliv selv i den kalde årstid, omgitt av maleriske gatemiljøer. Krakow har samtidig en karakteristisk atmosfære som vi mener å

gjenkjenne fra andre gamle byer på disse kanter av Europa. Portrettet av keiser Franz Joseph på veggen i den vidgjetne restauranten «Hawelka» ved torvet slår an et gjennomgangsmotiv som er merkbart i alle de byer som er preget av en felles fortid under Habsburger-dynastiets keiserdømme.

På en høyde ved elven Wisla ruver kongeborgen Wawel, med Polens kongegraver og kroningskatedralen. Forbi borgen kommer vi over i Krakows andre gamleby med middelalder-opphav: jødernes Kazimierz, opprinnelig en by for seg, under annen verdenskrig bokstavelig talt tømt for innbyggere av nazistene. Dagens blanding av arkitektonisk skjønnhet og spøkelsesaktig forfall ga Steven Spielberg de ideelle omgivelser til innspillingen av sin film «Schindlers liste». Miljøet som så mange av Schindlers jøder kom fra, hadde stått urørt.

Gamle og unge unge

- Selv om Krakow er fylt av tradisjon, er byen også ung, sier byens borgermester Andrzej Golas, som mottar oss på rådhuset. Han påpeker at byen med en knapp million innbyggere har hele 102 000 studenter. De setter sitt klare preg på bybildet og ikke minst på et utall av kaféer, barer, ølsteder og klubber, hvor de utgjør et tungt innslag.

- Krakow er et møtested for ungdom, med folk på min egen alder over alt, sier Marcin, en sosiologstudent.

Den ti år eldre Tomasz Basarobowicz synes at en skarp generasjonskløft har oppstått unge mennesker imellom, selv når bare få år skiller. Den lille avstanden i alder mellom dem som vokste opp under kampen mot kommunismen og dem som var for unge til det, skaper en dyb forskjell i livserfaring og holdning.

Renere

Krakow har også vært en formidabel industriby siden kommunistregimet tidlig på 1950-tallet bygde det kjempemessige Lenin-stålverket i Nowa Huta, i byens utkant. Det røykspyndende verket bidro ikke bare til ondartede forurensning. Hensikten var å skape et nytt samfunn, kjennetegnet av det nye sosialistiske, industrielt sysselsatte menneske, som skulle motvirke den gjenstridige byens aristokratiske, katolske og antikommunistiske ansikt.

- Det gikk ikke helt som kommunistene hadde tenkt, sier borgermester Golas, en veteran fra opposisjonsbevegelsen Solidarnosc.

- Stålverket som bar Lenins navn, ble en bastion for Solidarnosc - akkurat som skipsverftet i Gdansk med Lenins navn og arbeiderne ble blant de mest standhaftige motstandere av regimet.

Krakow blir ikke forurenset like ille som før, etter at produksjonen ved stålverket er kuttet til en tredjedel og rensesutstyr er installert, sier borgermesteren.

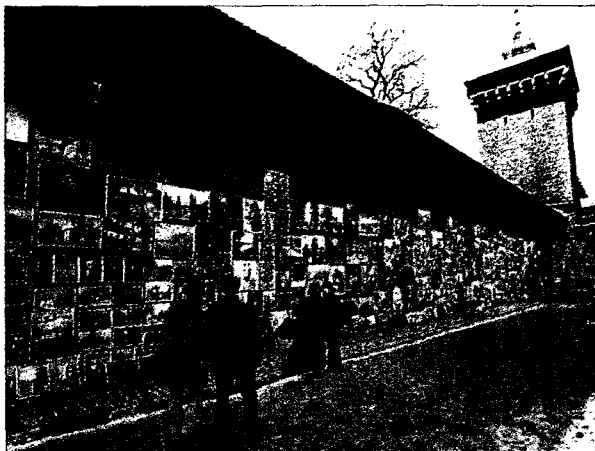
- Nå skal verket privatiseres. Vi trenger disse arbeidsplassene også i fremtiden. Krakows 700 000 innbyggere kan ikke leve på å selge billetter til turistene!

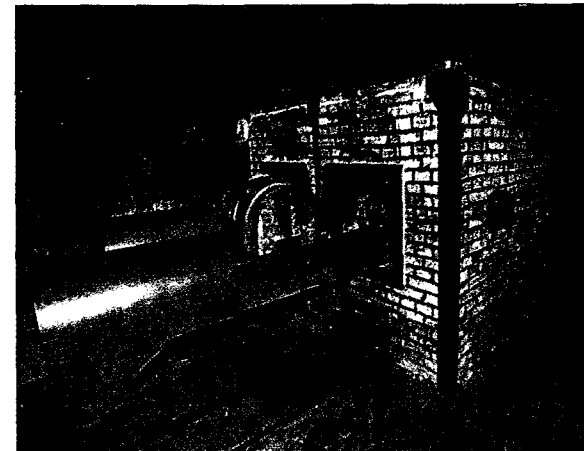
Atmosfære: Innenfor murene i kongeborgen Wawel, som ruver over gamlebyen.

Den jødiske bydel Kazimierz: Med sin blanding av arkitektonisk skjønnhet og spøkelsesaktig forfall ga den Steven Spielberg de perfekte omgivelser til innspillingen av «Schindlers liste».

Galleri med tradisjoner: Lokale malere stiller ut sine arbeider på den gamle bymuren.

Brennoffer: I denne bevarte ovnen i Auschwitz ble et høyt antall av Krakows 70 000 jøder kremert etter at de var gasset i hjel.

Det jødiske brennoffer: Fra 70 000 til 108

- Vi var sytti tusen jøder i Krakow da jeg vokste opp her, for den annen verdenskrig, forteller Jekyl Zidcescor.

En som overlevde: Jekyl Zidcescor.

den jødiske bydel

len Kazimierz, ved siden av jødernes kirkegård. I gatene omkring støter vi overalt på de tause minner, etter det som gjennom århundrer var et av de fremste midtpunkter for jødisk kultur i Europa.

I forveien har vi besøkt det dystreste innslag i Krakows omgivelser, nazistenes konsentrasjonsleir Auschwitz og Birkenau, vest for byen. Der endte storparten av de sytti tusen Krakow-jødene, sammen med nærmere fire millioner fra andre kanter.

Ravnene har slått seg til i trærne over galgen der Auschwitz-kommandant

Rudolf Franz Höss ble hengt etter nazismens sammenbrudd.

Vi har sett med egne øyne dokumentasjonen av massemyrderiet som i sin industrielle effektivitet var uten sidestykke i historien. En kvart million av de myrdede var småbarn, forklarer omviseren. Vi ser hallen full av menneskehaar, avvikret til tekstilindustrien for 50 pfenning pr kilo, og eksemplarer av sekkestrien som ble laget av håret. Intet gikk til spille. Menneskeasken fra krematoriumet gikk til gjødsel på markene.

Nærmere byen, på vei til den berømte saltgruven i Wieliczka, peker en annen omviser ut fabrikken til Oskar Schindler.

Var det her Schindler bergret livet for sine jøder ved å gi dem jobb, spør vi.

- Det var da ikke så mange jøder. Like mange polakker var nazismens ofre, irettesetter omviseren, en eldre kvinne.

- Det må vel ha vært mange jøder, siden Schindler ble hedret av Israel, innvender vi.

Omviseren samtykker motstrebende.

Oppsynsmannen Jekyl forteller at han greide å rømme fra Auschwitz, etter at han var blitt utplassert i slavarbeid utenfor leiren. Fortsatt har bydelen årlig jødisk festival, museum og kosher-restaurant.

På en av stedets livlige kafeer, der vi tilbringer kvelden, er den jødiske musikktradisjon fortsatt et sterkt innslag. I dag er det krefter utenfra som holder tradisjonene ved like.

118307

Fredag 19. mars 1999

Østenposten
KULTUR • SPO

Historisk tablå: Krakow er den by som best har tatt vare på Polens kulturarv. Scener fra landets stormfulle fortid oppføres på markedsplassen fra middelalderen, byens hjerte.

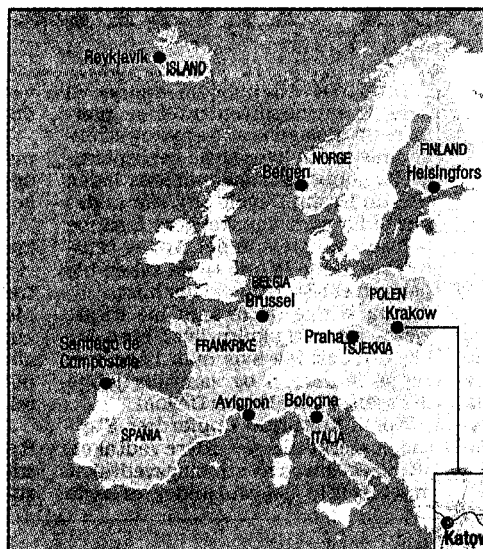
ALLE FOTO: KNUK REKVE

Levende katolisisme: Skriftemål i Maria-kirken, Krakows hovedkirke.

Ap 19/3-99

EUROPEISKE KULTURBYER I ÅR 2000

EU har utpekt ikke én men ni offisielle kulturbyer for år 2000: Avignon, Bergen, Bologna, Brussel, Helsingfors, Krakow, Praha, Reykjavik og Santiago de Compostela. Hvordan vil de presentere seg selv og europeisk kultur i en tid da regional egenart profileres skarpere, mens nasjonalstatlige grenser bygges ned?

Aftenposten presenterer hver av de ni kulturbyene i en serie som startet 12.3.

«Tanke, ånd og skaperkraft»

– Vi vil vise Krakow frem som Polens kulturelle hovedstad, sier festivaldirektør Boguslaw Sonik.

– Gjennom programmet for «Krakow 2000» viser vi hvordan Polen ble skapt og bygget opp som nasjon, med Krakow som sete for landets konger i tidligere århundrer. Også den jødiske kulturen som byen har vært et midtpunkt for, vil få sin plass, blant annet med gjenreising av et jødisk kulturhus, Beit Hadash, på ruinene av det nazistene ødela under den annen verdenskrig.

Mottoet for festivalen, «Tanke, ånd og skaperkraft», henspiller på hvordan Krakow har vært et polsk kraftsentrum, intellektuelt, vitenskapelig, religiøst og kunstnerisk. På budsjettet håper man på å få inn minimum 60 millioner kroner i norske penger totalt i år og neste år, ~~opplyser festivalsjefen.~~ Utenom festivalbudsjettet får Krakow ca. 75 millioner kroner årlig av myndighetene til å restaurere sin bygningsarv. Byen er utpekt av UNESCO som en av verdens mest bevaringsverdige.

I likhet med de fleste kulturelle forgrunnsfigurer i Krakow er festivalsjefen en katolsk veteran fra Solidaritetets kamp mot kommunistene. Faktisk er det vanskelig for oss å finne toneangivende skikkelser i dagens Krakow uten slik bakgrunn. Også det gir Pavens by en særegen profil i forhold til de andre europeiske tusenårsbyene.

– Paven har vært avgjørende. Da han kom hit fra Roma for første gang, og holdt messe for én million landsmenn, opplevde vi en forvandlet by og en forvandlet nasjon. Nettopp i det øyeblikket fornemmet vi at kommunismens tid var ute, sier Sonik.

Leder tusenårsfestivalen:
Boguslaw Sonik.